

Є. М. ГЕРАСИМОВ

КЛАСОВА І ТЕОРЕТИЧНА СУТНІСТЬ ДОГМАТИЗМУ

Марксизм-ленінізм — глибоко революційне, творче вчення. В. І. Ленін писав: «Наше вчення,— говорив Енгельс про себе і про свого знаменитого друга,— не догма, а керівництво для дії. В цьому класичному положенні з надзвичайною силою й виразністю підкреслено ту сторону марксизму, яку часто й густо випускають з уваги. А випускаючи її з уваги, ми робимо марксизм одностороннім, потворним, мертвим, ми виймаємо з нього його душу живу, ми підриваємо його корінні теоретичні основи — діалектику, вчення про всесторонній і повний суперечностей історичний розвиток; ми підриваємо його зв'язок з певними практичними завданнями епохи, які можуть мінятися при кожному новому повороті історії»¹.

Історія розвитку вчення марксизму-ленінізму, історія Комуністичної партії Радянського Союзу, а також братніх комуністичних і робітничих партій повністю підтверджує правильність цих положень. Марксизм не визнає незмінних формул, придатних для будь-яких періодів і конкретно-історичних умов. Він ворог всякому догматизму.

Все це викликало і викликає необхідність боротьби з догматизмом. Існує потреба ще більш глибокого, ґрунтового дослідження догматизму, його соціальної бази і теоретичних коренів.

Догматизм, як і ревізіонізм, є одна з форм викривлення марксизму. І ревізіонізм, і догматизм вихолощують з марксистського вчення його революційну сутність. Вони тісно переплітаються між собою. Однак між ревізіонізмом і догматизмом існує відмінність у формі опошлення та викривлення марксизму. Відмінність між ревізіонізмом і догматизмом полягає у тому, що ревізіоністи переглядають висновки марксизму, істинність яких не тільки не застаріла, а навпаки, підтверджується життям, практикою, усім ходом розвитку комуністичного та робітничого руху; догматики відстоюють ті твердження марксизму, які вже застаріли в результаті змін дійсності.

Ревізіонізм і догматизм — це прояв опортунізму в робітничому русі. Опортунізм у робітничому русі означає пристосовництво, угодництво перед «всевладністю» капіталу. Опортунізм у політиці — це підпорядкування класових інтересів пролетаріату інтересам буржуазії.

Догматизація марксистських положень була досить поширена у партіях II Інтернаціоналу на Заході, а також серед меншовиків і троцькістів у Росії.

¹ В. І. Ленін. Твори. Т. 17, стор. 19.

Чим же пояснити наявність проявів догматизму у робітничому русі? Відповіді на це питання — це значить виявити класові та гносеологічні корені догматизму.

Класові корені ревізійонізму і догматизму спільні тому, що ревізійонізм і догматизм суть різні форми прояву однієї й тієї ж течії у робітничому русі, — опортунізму. Соціальним джерелом догматизму у робітничому русі як раніш, так і тепер є дрібнобуржуазне середовище, для якого характерні нестійкість і легкодухість, а також «робітнича аристократія», з якої вербується агентура буржуазії в робітничому русі.

Якщо класові корені ревізійонізму і догматизму спільні, то їх гносеологічні корені мають не лише спільну основу, але й відмінність. Спільність гносеологічних коренів ревізійонізму і догматизму полягає у тому, що і ревізійоністи абсолютизують якусь одну з сторін людського пізнання і догматики. Але ревізійоністи і догматики, як правило, абсолютизують різні сторони людського пізнання. Наприклад, якщо ревізійоністи абсолютизують практику, розуміючи при цьому практичну діяльність людини як суб'єктивну, індивідуалістичну, а не як суспільно-історичну категорію, то догматики, навпаки, абсолютизують теорію на шкоду практиці; останні переоцінюють значення теорії і недооцінюють роль практики.

Такий розрив теорії і практики можливий через те, що хоча мислення пов'язане з практикою й обумовлене нею, у своєму русі воно відносно самостійне; мислення може відходити від практики. Цей відхід мислення від практики може мати подвійне значення. В одних випадках певний відхід мислення від безпосередньої практики необхідний для більш повного й ефективного обслуговування потреб самої практики. В інших випадках він може привести до відриву мислення від практики, тоді воно замикається всередині самого себе, розглядаючи свій рух абсолютно самостійним і незалежним від об'єктивного світу та практичної діяльності. Для догматиків характерним є другий випадок, коли мислення замикається всередині самого себе, коли схилення перед мисленням, а звідси і перед теорією, веде до абсолютизації істинності останньої на противагу змінювальної дійсності.

Марксизм-ленінізм розглядає теорію і практику як дві сторони, два види суспільної діяльності людей, де практика виступає первинною щодо теорії. Це тому, що практика служить основою і рушійною силою розвитку теорії. У свою чергу теорія, виникаючи за вимогами практики, є матеріальною силою перетворення світу.

Діалектичний матеріалізм стверджує, що мінливість абсолютна, а стійкість відносна, що нове перемагає старе, що існує не тільки зв'язок між цими явищами, але й межа.

Ревізійоністи і догматики ігнорують цю межу при перегляді попередніх знань, особливо знань про суспільство. При цьому ревізійоністи виділяють відносний момент наших знань про світ, їх мінливість, догматики ж наголошують на абсолютному моменті наших знань про світ, їх сталості.

Абсолютизація сталості наших знань про світ і недооцінка його мінливості — це результат нерозуміння діалектичного взаємозв'язку абсолютної та відносної істини. Догматики не бачать того, що абсолютне в одних умовах стає відносним в інших і, навпаки, відносне при певних умовах стає абсолютним. Вони визнають тільки абсолютну істину, як таку істину, яка виражає щось стійке, незмінне в явищах.

Єдино правильне вирішення питання про співвідношення абсолютної і відносної істини дає марксистська діалектика, розглядаючи їх як дві форми однієї істини — об'єктивної. Якщо абсолютна істина, відо-

бражаючи stále, незмітно, показує в об'єктивній дійсності суперечливості сутності, внутрішніх закономірностей, то відносна істина, відображаючи мінливе, минуше, стосується історичних форм їх прояву.

Пізнати абсолютно — це значить пізнати внутрішню закономірність речей і явищ. Саме внутрішні закономірності є більш загальними, сталими, постійними. Але і вони минуші, і вони рано чи пізно зникнуть в силу вічного і нескінченного розвитку, поступившись місцем новим внутрішнім закономірностям. У цьому розумінні і внутрішні закономірності є відносними. Інша справа щодо істини як форми історичного прояву внутрішніх закономірностей. Внутрішні закономірності можуть бути одними і тими ж, а форми їх прояву можуть бути найрізноманітнішими. Як бачимо, між абсолютною та відносною істиною немає непрохідної грані, абсолютна істина — абсолютна остільки, оскільки вона йде шляхом об'єктивної істини.

Виникнення абсолютної істини можливе тільки через суму відносних істин. Таким чином, абсолютне не тільки проявляється у відносному, але й само несе елементи відносності. Той, хто не зрозумів «хитрої» діалектики співвідношення абсолютної і відносної істини, конче скочується або до релятивізму, тобто визнання тільки відносності наших знань, або до догматизму, тобто до визнання тільки абсолютного моменту наших знань.

Нерозуміння діалектичного співвідношення абсолютної й відносної істини веде, як правило, до ігнорування принципу конкретно-історичного підходу до явищ суспільного життя. Діалектично-матеріалістичний принцип конкретно-історичного підходу до явищ суспільного життя виявляв і виявляє тепер теоретичну неспроможність догматизму.

В період побудови соціалізму догматизм в комуністичних і робітничих партіях також виникає внаслідок дрібнобуржуазного впливу середині країни та впливу буржуазної ідеології ззовні.

В умовах переходу від соціалізму до комунізму ми також не застраховані від появи окремих груп чи осіб, які підходять до питань теорії і практики як догматики. Наявність окремих груп чи осіб не дає ніякого права говорити про класові корені догматизму в нашій країні, оскільки з перемогою соціалізму дрібнобуржуазне середовище, яке є живлющим ґрунтом для догматизму і ревізіонізму, ліквідоване. З ростом комуністичної свідомості має усе більше переборюється вплив буржуазної ідеології ззовні. Однак продовжують існувати гносеологічні корені догматизму.

Розглянувши класові і гносеологічні корені догматизму, ми можемо зробити висновок про те, що догматизм у робітничому русі — або результат дрібнобуржуазного впливу на робітничий рух, або нездатність окремих товаришів піднятися до рівня творчого марксизму, це різновид метафізичного способу мислення, який виникає у результаті ігнорування принципів діалектики, що має свій вираз у відриві теорії від практики, нерозумінні діалектичного взаємозв'язку абсолютної і відносної істини, розумінні істини у вигляді зібрання готових тез, недооцінці принципу конкретно-історичного підходу до явищ суспільного життя.

Догматизм, в яких би конкретно-історичних умовах він не проявлявся у комуністичних і робітничих партіях, характеризується такими основними рисами:

- а) сліпе засвоєння букви, а не суті марксизму;
- б) механічне перенесення питань теорії й практики, що сформульовані для одних умов, в інші конкретно-історичні умови;

в) наполягання на тих тезах марксизму, які втратили свою істинність в результаті зміни дійсності.

Щодо першої риси догматизму, то сліпе засвоєння букви, а не суті марксизму, стосується всіх догматиків — і тих, що відстоюють тези марксизму, які втратили свою істинність внаслідок зміни дійсності, і тих, що механічно переносять питання теорії і практики, сформульовані для одних умов, в інші конкретні історичні умови.

Всі ці риси можна проілюструвати на прикладах боротьби нашої партії та її вождя В. І. Леніна з догматизмом меншовиків у період підготовки і проведення першої російської революції 1905—1907 рр., а також боротьби за перемогу соціалістичної революції і побудови соціалізму в нашій країні.

У період підготовки та проведення першої російської революції меншовики догматично підходили до розв'язання питання про участь соціал-демократів у тимчасовому революційному уряді. Вони механічно переносили питання теорії й практики, сформульовані для одних умов, в інші конкретні історичні умови.

У роботі «Дві тактики соціал-демократії в демократичній революції» В. І. Ленін наводить уривок з резолюції меншовицької конференції про ставлення соціал-демократії до тимчасового революційного уряду. В резолюції конференції меншовиків записано, що «соціал-демократія не повинна ставити собі за мету захопити або поділити владу в тимчасовому уряді, а повинна лишатися партією крайньої революційної опозиції»².

В. І. Ленін детально аналізує цю частину резолюції меншовиків про ставлення соціал-демократії до тимчасового революційного уряду. Він відзначає, що цю цілком правильну тезу соціал-демократичних партій Заходу меншовики переносять у нові умови — умови самодержавної Росії. «Перед нами,— писав Ленін,— одно із знайомих положень міжнародної революційної соціал-демократії. Це цілком вірне положення. Воно стало загальним місцем для всіх противників ревізіонізму або опортунізму в парламентських країнах. Воно набуло права громадянства як законна і необхідна відсіч «парламентському кретинізму», мільєранізму, бернштейніанству, італійському реформізму в дусі Тураті. Наші добрі новоіскрівці завчили це хороше положення і старанно застосовують його... *зовсім не до речі*»³.

Дійсно, брати участь соціал-демократії в буржуазному уряді, коли в країні панує реакція і свавілля,— означає прикривати ім'ям соціал-демократії цю реакцію і свавілля. Це означає зрадити справі робітничого класу, стати на позиції опортунізму. Зовсім інакше стоїть справа, коли в країні революція вже розпочалась, і на випадок перемоги цієї революції залишатись партією «крайньої опозиції» — це означає зрадити інтересам робітничого класу і всі здобутки перемоги віддати буржуазії.

В. І. Ленін, наша партія, розробляючи стратегію і тактику в період підготовки і проведення першої російської революції, вели боротьбу з меншовиками, що виступали як начотники, хапались за букву марксистського вчення, механічно переносили досвід революції на Заході в умови самодержавної Росії, забуваючи при цьому, що там революції проходили в епоху домонополістичного капіталізму, а російська революція — в умовах імперіалізму. Меншовики основну суперечність на

² В. І. Ленін. Твори. Т. 9, стор. 27.

³ Там же, стор. 55.

початку ХХ ст. бачили в суперечності між самодержавством і буржуазією, хоча насправді основна суперечність була між самодержавством і народними масами, очолюваними пролетаріатом. Догматичний погляд на характер епохи призвів меншовиків до низки догматичних помилок у питаннях стратегії і тактики. Ці помилки мали місце не лише в питанні про ставлення соціал-демократії до тимчасового революційного уряду, але й у питаннях про характер і рушійні сили буржуазно-демократичної революції, гегемонію пролетаріату в даній революції, про збройне повстання, про переростання буржуазно-демократичної революції в революцію соціалістичну та ін.

Наполягання на тезах марксизму, що втратили свою істинність в результаті зміни дійсності, характерні для «лівих комуністів» і троцькістів у період підготовки і проведення соціалістичної революції в Росії та в перші роки Радянської влади, коли розв'язувались питання спочатку про можливість перемоги соціалістичної революції в одній країні, а потім про можливість побудови соціалізму в нашій країні.

В. І. Ленін, посилаючись на об'єктивний закон нерівномірного розвитку капіталізму в епоху імперіалізму, зробив висновок про можливість перемоги соціалізму спочатку в декількох або в одній, окремо взятій країні. У роботі «Воєнна програма пролетарської революції» В. І. Ленін писав, що «розвиток капіталізму відбувається надзвичайно нерівномірно в різних країнах. Інакше й не може бути при товарному виробництві. Звідси незаперечний висновок: соціалізм не може перемогти одночасно в усіх країнах. Він переможе спочатку в одній або кількох країнах, а всі інші на протязі деякого часу залишаться буржуазними або добуржуазними»⁴.

Опортуністи II Інтернаціоналу, меншовики і троцькісти виступили проти ленінських висновків про можливість перемоги соціалізму в одній країні. Опортуністи хапались за застарілу формулу Маркса й Енгельса про неможливість перемоги соціалізму в одній країні. Висновок Маркса й Енгельса був правильним для періоду домонополістичного капіталізму і втратив свою істинність в період імперіалізму.

Імперіалізм довів суперечності капіталізму до катастрофічних розмірів, підвів людство до соціалістичної революції. Коли практично постало питання про завоювання влади пролетаріатом Росії, ліві опортуністи і троцькісти виступили проти ленінських висновків. На VII Квітневій конференції 1917 р. Каменев, Риков виступили з заявою про те, що в Росії немає об'єктивних умов для соціалістичної революції. В. І. Ленін, виступаючи на цій конференції, підкреслив, що ті, хто хапається за застарілі тези марксизму, допускають велику помилку догматичного порядку. «Головна помилка, яку революціонери роблять,— говорив Ленін,— це та, що вони дивляться назад, на старі революції. Життя ж дає надто багато нового, яке треба внести в загальний ланцюг подій»⁵.

Історія злісно посміялась над горе-теоретиками. Велика Жовтнева соціалістична революція відбулась, була встановлена влада робітників і селян. Проте опортуністи не відмовились від своїх поглядів. І в роки будівництва соціалізму вони також догматично продовжували твердити, що Радянський Союз не в змозі побудувати соціалізм. Троцький у кінці 1924 р. виступив зі статтею «Уроки Жовтня», де стверджував, що побудова соціалізму в нашій країні можлива лише при підтримці світової пролетарської революції. Свої погляди Троцький спробував при-

⁴ В. І. Ленін. Твори. Т. 23, стор. 65.

⁵ В. І. Ленін. Твори. Т. 24.

ховати посиленням на марксистське вчення про безперервну революцію, що логічно випливало з положення Маркса й Енгельса про неможливість перемоги соціалізму в одній країні.

В. І. Ленін ще до здійснення Жовтневої революції показав всю неспроможність поглядів Троцького про безперервну революцію. Він підкреслив, що й у період побудови соціалізму в одній країні Троцький стояв на старих меншовицьких позиціях.

Пленум ЦК РКП(б) і ЦКК, що відбувся у січні 1925 р. відзначив, що троцькістська «теорія перманентної революції» є різновидністю меншовизму, «теорія» невіри не лише в революційні можливості селянства, але й у здатність робітничого класу повести за собою селянство і разом з ним економічно донищити буржуазію в СРСР. Проти настанови партії про будівництво соціалізму виступили також Зінов'єв і Каменєв, які намагалися довести, що перемога соціалізму в нашій країні неможлива через техніко-економічну відсталість Росії. На XIV партійній конференції, що відбулась у квітні цього ж року, партія ще раз рішуче засудила капітулянтську позицію Троцького, Каменєва і Зінов'єва. Конференція ще раз підкреслила правильність висновків В. І. Леніна про можливість побудови соціалізму в одній країні.

Таким чином, сліпе засвоєння букви, а не суті марксизму, механічне перенесення питань теорії й практики, що сформульовані для одних умов, в інші конкретно-історичні умови, а також наполягання на тих тезах марксизму, які втратили свою істинність унаслідок зміни дійсності — ці загальні риси характерні для догматизму, в яких би конкретно-історичних умовах він не проявлявся. Тому боротьба комуністичних і робітничих партій з догматизмом є одним з актуальних завдань.
